

KONGL. MAJ:TS
Befallningshafvandes
i

Kopparbergs Län

till

Kongl. Maj:t år 1828 afgifne

FEM-ÅRS-BERÄTTELSE.

I 2.

STOCKHOLM,
ECKSTEINSKA Tryckeriet, 1829.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser.

Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Kopparbergs Län till Kongl. Maj:t år 1828 afgifne Fem-års-berättelse.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
Befallningshafvandes

i

Kopparbergs Län

till

Kongl. Maj:t år 1828 afgifne

FEM-ÅRS-BERÄTTELSE.

I 2.

STOCKHOLM,
ECKSTEINSKA Tryckeriet, 1829.

INNEHÅLL

	Sid.
Underdånig berättelse.....	4.
§. 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	4.
§. 2. Invånare.....	13.
§. 3. Näringar.....	17.
Jordbruk.....	17.
Boskaps-skötseln.....	22.
Skogar.....	24.
Bergsrörelsen.....	27.
Fabriker, Bruk och öfrige Näringar, hvilka icke höra till Bergs-rörelsen.....	34.
Binäringar.....	35.
Handel å Landet.....	37.
§. 4. Politisk Författning.....	39.
Statsbidrag.....	42.
Politi.....	45.
§. 5. Städer: Fahlun, Hedemora och Säther.....	51.

Tabellbilaga

Markegångs-pris på följande Ränte-
persedlar för åren 1822-1826

Stormächtigste Allernådigste
Konung!

Eder Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes
i Stora Kopparbergs Län underdåniga Be-
rättelse om berörde Län i oekonomiskt
och statistiskt hänseende, jemte dertill hö-
rande Tabeller, samt en uppgift å fem års
Markegångs-priser på åtskilliga Ränte-per-
sedlar, får i djupaste underdånighet jag här-
hos Nåden aflemna.

Med djupaste undergifvenhet, trohet
och nit har Nåden framhärda

Stormächtigste Allernådigste Konung!

Eder Kongl Maj:ts

Allerunderdånigste, tropligtigste
tjenare och undersåte.

P. D. LORICHS.

P. Åkerman. P. J. Lindbom.

Fahlun af Lands-Cancelli-
et d. 14 Augusti 1828.

Underdånig Berättelse om Stora Kopparbergs Län i oekonomiskt och statistiskt hänseende.

§. 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Stora Kopparbergs Län, innehållande i rymd 288 qvadratmil, med ett öfver hafsytan betydligt upphöjdt läge, består till större delen af berg och sådan oländig mark, att endast skog derå kan vexas, samt till en mindre del af så beskaffade höjder och dälдер, hvilka, till odlingtjenliga, antingen redan ifrån äldre tider varit eller under dess fortgång otvifvelaktigt blifva uppröj- de och frugtbärande gjorde. Länets, som gränsar till Norrige, Herjeådahlen, Helsingland, Gestrikland, Westmanland, Nerike och Wermland, har trenne Städer och är fördeladt i trenne Domsagor, sju Fögderier, sju Contracts-Prosterier, 37 Socknar, 1 Annex och 15 Capellslag, samt innefattar tillsammans med Westmanland en Lagsaga och förutan Bergmästare-Jurisdictionen vid Stora Kopparberget, ett Bergmästaredöme med 2:ne Bergs-Fögderier.

Länet kan, i anseende till dældformerne, samt Invånarnes olika välmåga, lefnads- och näringssätt, betraktas utgöra fyra hufvuddelar, nemligen: 1:o Öster-Dalarne, omkring nordostliga delen af Dal-Elfven, bestående af Ofvan- och Nedan-Siljans Fögderier samt Gagnefs Socken af Sätters Läns Fögderi; 2:o Vester-Dalarne, omkring nordvestra delen af nämnde Elf, utgöres af Fögderiet med samma namn. Inom Länet benämnas dessa båda hufvuddelar Dalorten och dess Invånare Dalkarlar; 3:o Den vidsträckta sydöstra dalen nedanför Gagnefs kyrka, der de båda Elfvarne sammanflyta, innefattande Städerna Fahlun, Hedemöra och Sätter, samt Kopparbergs, Näsgårds Läns och den öfriga delen af Sätters Läns Fögderier; 4:o Den sydvestra dalen, der vattendragen genom Sjön Barken utfalla i Mälaren, eller den så kallade vestra Bergslagen, innehållande ett Fögderi med lika benämning.

Några allmänliga Climat-förhållanden kunna icke bestämmas för detta vidsträckta Län, der det i allmänhet höga Landet stiger i samma mon det närmar sig intill fjellen, och der flere natur-orsaker, såsom trakternas olika höjd öfver Elfvens yta och lägen i öfrigt deruti verka betydlig olikhet, icke allenast mellan angränsande Socknar, utan äfven emellan delar inom desamma. I Vester-Dalarne, der dällden är mera trång

och upphöjd, är Climatet i allmänhet hårdare än i mera nordliga trakter af Öster-Dalarne, der densamma är rymligare och lägre, samt der Elfven löper igenom de stora Sjöarne Orsa-sjön och Siljan.

De flesta odlings-lägenheter i detta Län hafva funnits uti de dälдер, igenom hvilka Dal-elfven och de sig dermed förenande vattendrag framflyta. Invid dessa hafva ock landets Invånare helst valt sina nu mera tätt sammanbyggda bostäder och till de få, till odling tjenliga, spridda platser, som deromkring ännu kunna vara att tillgå, kommer densamma säkert att med vanlig omtanka och ihärdighet efter hand sig sträcka.

Från den hufvuddal, som Länet i allmänhet bildar, skiljes en del, utgörande de fleste Finnmarkerne inom Vester-Dalarne och hela Vestra Bergslagen, af den bergsträckning, som utgår från fjellen vid Transtrand och följer Vester-Dal-Elfvens ena strand; från denna vestra del falla vattendragen dels i Clara-Elfven, dels i de strömmar, som genom en del af Örebro Län löpa mot Wenern, och dels i de sjöar och åar, som genom Westmanland framflyta till Mälaren.

Inom den nyssnämnde Dalen hafva de tvänne nedersta Socknarne redan öppen

segelfart till Mälaren genom Sjöarne Barken, vid hvars södra ända Strömsholms Canal börjas. För att utröna möjligheten af denna segelfarts förlängande, medelst Sjöarne Wessmans och Barkens förening genom en ytterligare Canal-anläggning, och den kostnad, hvartill en sådan anläggning skulle uppgå, har undersökning blifvit hållen och Förslag uppgjordt, men då denna kostnad befunnits öfverstiga den enskilda förmågan, hvilat detta, ehuru icke allenast för Orten, utan äfven för Jernverk utom densamma serdeles nyttiga företag, tills vidare; deremot har fråga nyligen uppstått om anläggning af en jernväg å en del af ifrågavarande sträckning, och genom fullföljandet deraf skulle redan mycket för ändamålet vinnas. Vissa årstider kunna de vattendrag, som från Vester-Dalarne löpa ned åt Wenern, åtminstone till virkes-flotning begagnas.

Länge har man trott och allmänt önskat, att Dal-Elfven skulle kunna till någon längre del göras farbar för större båtar, hvarigenom äfven transporterne emellan Fahlun och Avesta kunde underlättas; men genom de i senare åren i detta afseende anställda undersökningar, synes det vara gifvet, att sådant icke utan stora svårigheter och en kostnad, vida öfverstigande de deraf påräknade förmåner, för närvarande låter sig göra.

Den sjöfart till och ifrån Öster-Dalarna, som genom Orsa-Sjön och Siljan samt derifrån på Elfven till Båtstad i Stora Tunas Socken, begagnas, afbrytes och hindras till en väsendtlig del, dels af tvänne nära Gagnefs Kyrka belägne vattenfall eller forsar, vid hvilka alla varor måste urlastas, för att, jemte Allmogens båtar, föras derförbi öfver land; dels ock derigenom, att under denna transport de större farkoster, som de ikring förenämnde sjöar belägna Bruk nyttja för fortskaffandet af malm, effecter och förnödenheter öfver dessa sjöar, icke å Elfven äro användbara. Till afhjelpande häraf, och beredande af en lättare varu-transport, fann Kongl. Maj:t i Nåder för godt, att år 1824 anbefalla, det en båtfart genom inrättande, antingen af en jernväg eller en canal, hvilket senare ansågs tjenligast, skulle förbi dessa båda fall anläggas, hvartill äfven en viss summa i Nåder anslogs, att af allmänna Strömränsnings-fonden utgå. Sedan detta anslag för ändamålet blifvit användt, men i anseende till flere förändrade omständigheter funnits alldeles otillräckligt, tacktes Kongl. Maj:t i Nåder förordna, att arbetet skulle tills vidare hvilas och förnyadt förslag uppgöras och insändas, efter verkställigheten hvaraf arbetet ånyo fortsattes med dertill af nyssnämnde fond anslagne medel, intill dess Kongl. Maj:t åter innevarande år, af förekomna skäl, Nådigst beslutit, att fortsättandet

af detta arbetsföretag skulle tills vidare inställas och nytt kostnadsförslag, efter skeende undersökning, hvilken denna sommar pågått, och nu mera är vorden verkställd, upprättas.

Dal - Elfvens öfversvämningar förorsaka ofta betydlig skada. Till utrönande af sättet och kostnaden för afhjelpandet här af, hafva flere noggranna undersökningar af vederbörande, tid efter annan och sedanast inom några få år, blifvit företagna och afslutade. Den stora nytta, som genom Dal - Elfvens rensning, börjad vid dess utlopp, skulle tillskyndas icke allenast detta Län, utan äfven flere invid Elfven belägne trakter af närgränsande Provincer, har i långliga tider varit insedd, men de dermed förenade svårigheter och framför allt den deraf uppkommande kostnad, hafva hindrat dessa anstalters vidtagande. Vester - Dalarne är den del af Länet som mest lider när Elfven flödar öfver sina bräddar, derigenom att dälden, hvarigenom Elfven har sitt lopp, är trängre, och icke, såsom i Öster-Dalarne, upptages af några större Sjöar, hvilka kunna uppsamla det utomordentliga tillopp af vatten, som inträffar både om våren då snön hastigt smälter och äfven om hösten, samt någon gång om sommaren, då ymnigt regn faller. Af de tvänne flöden Dal-Elfven vanligen har hvarje vår, uppkommer det ena af den ökade vat-

tenmassan ur sido-åarne, och det andra af den snö, som på fjellen senare eller oftast icke förr än i Junii månad upptinar, då den understundom på vissa ställen skadar den nyss sådda vårsäden.

Den odlade jordmånen i Länets består väl i allmänhet af finare eller gröfre sand, men de olikheter, som deri uppkomma, äro beroende af jordens närmare eller aflägsnare läge till Elfven, samt dess höjd ofvanden samma. Flera trakter kring Elfven och dess grenar utgöras af stenfria Slätter, af hvilka några af de sydligare innehålla flere qvadratmils vidd, efter alla anledningar tillkomne genom någon öfversvämning, då sanden, från höjderna nedförd, jemt afsatt sig, och bestå alla af lika mo eller mjälga, som Elfvens bräddar. I en del af dälerna kring de till Elfven ledande vattendragen finnes en mer eller mindre sandblandad, vanligen gäsande lera, och på låga ställen svartmylla af föruttnade växter. De odlade och odlingsbara höjderna bestå till det mesta af grusjord. I några Socknar af Öster-Dalarne innehåller jordmånen åter till större delen kohlsyrad kalk, hvar emot densamma i Vester-Bergslagen vanligen är en lätt lerhaltig mylla, hvilket synes härröra deraf, att den icke blifvit dannad af sådana öfversvämningar, som nyss blifvit nämnde. Närmast de mindre vattendragen äro mestadels kärr och myror

belägne, till större delen bestående under djup mossar af en ofruktbar grund; likväl hafva flere af de bättre artade redan blifvit odlade, och hvarmed äfven efter hand fortsättes.

Flere, mer och mindre betydande, arbeten för uttorkning af kärr och mossar samt sänkning af sjöar hafva visserligen de senare åren äfven blifvit verkställda, hvar af det betydligaste är fortsättningen af en ganska vidsträckt myras utdikning i Stora Schedvi Socken. Till fullföljd såväl af detta nyttiga, som tvänne andra dylika mindre företag, göra de jordegare, hvilka deri äro delegare, sig det hopp, att, på sätt af Läns-Styrelsen blifvit i underdånighet föreslagit, erhålla någon hjälp af allmänna medel. Af serdeles stor nytta skulle det blifva, om myror, belägne mellan foten af en bergsträckning och odlade trakter, aftappades, hvarigenom, i anseende till desammas vanliga beskaffenhet, väl icke öfverallt nya snart frugtbärande landvidder kunde vinnas, men likväl det stora ändamål ernås, att Climatet mildrades och de gamla egorerna förbättrades, hvilket Allmogen i Dalorten nog samt inser, utan att dock ofta kunna verkställa ett dylikt företag, dels för svårigheten att kunna derom tillvägabringa öfverenskommelser mellan de många Egarna till de ganska små jordlotterne, men

hufvudsakligast af bristande tillgångar för bestridande af de dervid förefallande kostnader.

Af de berg, hvarpå Länets har en så rik tillgång, innehålla flera, som i de nedra och vestra delarne af Länets äro belägna, åtskilliga slag af metaller. Ymnigast förekommer Jernet och dernäst Koppars. Silfver och Bly erhållas äfven, samt obetydligt Guld. Dessa metaller tillgodogöras vid åtskilliga, ej sällan från Grufvorna vidt aflägsna, men invid eljest oanvända skogar anlagde Bergverk, hvilka i de orter, hvaraf de omgifvas, bereda mångfaldiga penninge-förtjenster, och sålunda hafva ett hufvudsakligt inflytande på Länets öfriga närings-förhållanden. På flera ställen finnas Kalkberg och lösa Kalkstenar, Sandsten till Slipstenar, Ställsten till Masugnar och en berg-art, tjenlig till Qvarnstenar, samt Porphyr, hvilket allt, hvar å sin trakt, bereder folket åtskilliga tillfällen till icke obetydliga biförtjenster.

Skogarne äro af stor vidd och betydelse, men beskaffenheten olika. Bland Barrträden intager Tallen Landets största yta och formerar egentligen dess Barrskogar, hvaremot Gran allenast och förnämligast förekommer uti åtskilliga till jordmå-

nen mera fruktbärande och derjemte från de större flod-dalarne aflägsse liggande trakter. Bland Lofträden är Björken allmänast, och den tilltager i mängd, i samma mån som Barrskogarne genom svedjande eller rothuggning förvandlas till Betesmark eller göras odlingsbara; i ordningen der efter följer Grå-Alen, som utbreder sig å högländtare och bördigare, icke för långt i norr varande trakter; Aldern, som är mera sällsynt och anträffas endast i grannskapet af växtligare myror; Aspen, hvilken förekommer temligen allmänt i de nedre Läne-delarne, men sparsamt i de öfre; Sälgen, som till myckenhet anträffas i de öfre Dal-Socknarne, der den begagnas i och för löftägt, och Rönnen, hvilken i vissa trakter är mycket utbredd.

§. 2.

Invånare.

Folkmängden utgör, efter innevarande års mantalslängder, 130,079 personer, hvar till efter serskild uppgift, komma omkring 750

personer i Särna Socken, der ingen mantals-skrifning sker, så att hela summan blifver 130,829. Deraf äro:

Mantals-skrifne:	Mankön	34,805	
	Dito	Qvinnkön	41,105
			<u>75,910.</u>
Mantalsfrie:	Mankön, äldre	3,438	
	Dito	dito minderåriga	21,533
		Tjenstgörande Soldater	1,241
	Dito	Qvinnkön, äldre	6,988
	Dito	dito minderåriga	20,969
			<u>54,169.</u>

Den skattfria Särna Sockens folkmängd af båda könen och af alla åldrar, enligt hvad serskilt blifvit uppgifvet 750. 130,829.

Sedan 1822 års mantals-skrifningar har folkstocken blifvit ökad med 8,260 personer, hvartill utan tvifvel i förening bidragit uteblifna far-soter, god helsovård, vaccination, fortfarande fredslugn och ökade ut-

vägar till försörjning, genom Näringarnes utvidgande.

Uti folkets bildning, lynne, seder, konst- och närings-flit samt välmåga visar sig inom Länets mycken olikhet, hvilken till och med sträcker sig till det yttre, genom serskilda klädedrägter. I allmänhet bibehåller folket, af gammalt, vördnad för religionen, okonstlade seder, kärlek för hembyggden, allvar, fridsamhet, tarflighet, idoghet och laglydnad. Undantag härifrån ega beklagligen rum, hvilka förnämligast hafva sitt ursprung i det hos en del rådande begär för nyttjandet af brännvin, som, då detsamma, med den nu varande öfverflödiga tillgång derå, förorsakad genom fleres öfverdrifna speculationer å denna varas både tillverkning och afyttrande, omätligt förtäres, otvifvelaktigt på flera sätt skadar, icke allenast dem, som hafva och tillfredsställa detta olyckliga begär, utan äfven deras afkomlingar, och till hvars afböjande, eller åtminstone minskande efter hand, kraftiga åtgärder synas böra vidtagas. I Länets äro de flesta Jordbrukare sjelfständiga egare till den skattejord de besitta, ehuru delarne ofta äro obetydliga. De olika närings-grenarne lemna den enskilda idogheten och omtanken mångfaldiga tillfällen till förtjenst, och det, som derigenom i penningar eller deras värde förvärfvas, kan i allmänhet anses vara nå-

gorlunda jemnt spriddt. Bland allmogen äro få förmögne, en del behållne, större delen hafva sin tarfliga utkomst, och sådane saknas icke eller, hvilka, af åtskilliga orsaker, äro fattiga och skuldsatte. Mångfaldiga yrken och handaslöjder idkas af allmogen, som deri eger en serdeles färdighet.

Sedligheten bland provincens Invånare har de senare åren icke undergått någon väsendtlig och bekymmer väckande förändring. Sällan blifva personer, hvilka tillhöra Länet, för gröfre förbrytelser vid Domstolarne tilltalade, och i följd deraf föremål för straff-lagarnes tilllämpning; hvaremot flera af de lagförde befunnits vara kringstrykande förbrytare och lättingar, saknande både stadigt hemvist och närings-fång, och om hvilka Konungens Befallningshafvande, enär de ofta icke kunnat uppgifva deras födelse-ort, än mindre förete något betyg derom, icke utan svårighet kunnat förordna. Likväl, sedan brännvinet, från dess egenskap att vara en husbehofs-artikel, nu mera blifvit förbytt till en för de aflägsnaste Landsorter tillgänglig handels-vara, har visserligen, på sätt ofvan är nämnt, njutningsbegäret efter denna dryck, ofta nog föranledande till brott och utsväfningar, understundom visat mången sedeförstörande verkan.

Nödiga

Nödige arbetare saknas icke inom detta Län, oaktadt en del af Dal-allmogen vissa tider utvandrar på arbete utom orten. Efter goda år, då de omtänksammare arbeta på sin egen jord och lättheten att föda sig blifver större, är väl tillgången på dem mera inskränkt, ehuru dagspenningen är lika hög, som under mindre gynnsamma år; men öfver verklig brist på legdt arbetsfolk har man hittills icke haft att klaga.

Medelpriset på ett dagsverke har, efter bilagde Utdrag af Markegångs-taxorne för fem år, varit 25 sk. Banco, som i det närmaste öfverhufvud svarar mot de för karl-dagsverken under tiden gångbara, hvilka, på egen kost utgjorde, allmännast gällt och gälla från 17 sk. till 34 sk., allt efter olika arbeten och trakter samt de serskilta årstiderna, då deremot för qvinno-dagsverken, under enahanda förhållanden, vanligen betalas något mera än hälften deraf, eller från 12 sk. till 16 sk. Banco.

§. 3.

Näringar.

Jordbruk. Bruknings-sättet är olika; i de delar af Länets, der åkerjorden alltid

Kongl. Maj:ts Befallningssh. 5:års-Berätt. 1828.

Kopparbergs Län.

nyttjas öppen, indelas densamma, allt efter gödsel-tillgångarne, vanligen i tre till fyra skiften, hvaraf en del trädes, en del besås efter gödsling med Råg, Korn eller strid Blandsäd, och de öfriga delarne antingen med svagare Blandsäd, Hafre eller små Grå-ärter. Minst en fjerdedel af Länets hela åkervidd kan anses nyttjas i vaxelbruk af Säd och Gräs, hvilket bruknings-sätt, i anseende till dess gifna företräde framför hvarje annat, troligen kommer att efterhand utvidga sig. För ett riktigt åkerbruk har dock den från ålder brukliga och förnämligast i Öster-Dalarne rådande hemmansklyfningen och egoblandningen lagt mångfaldiga och på stället genast synbara hinder. Till dessa hinders afhjelpande och till förbättrande af jordbruket i det egentliga Dalarne, är således fortsättningen af Storskiftes-förrättningarne ytterst nödvändig.

De brukliga Sädes-slagen äro: Råg, som sås på de skiften, hvilka blifvit för sådant ändamål gödslade samt till någon, ehuru obetydlig, del på de Svedjeländ, som på sina ställen nyttjas; Korn, som i anseende till jordmånen beskaflenhet endast i vissa trakter begagnas; Blandsäd, bestående mest af Korn och Hafre, men äfven af Korn, Hafre, Vår-råg och Grå-ärter, och minst af Hafre och Vår-råg; Grå-ärter, små, sås egentligen i några få Socknar; Hafre är det Sädes-slag

som i Länets utgör hufvudsädet, hvaremot höst- och vår-hvete högst sällan begagnas. Proportionen af de brukliga Sädes-slagen till hvarandra, synes af de bifogade Tabellerne.

Potates-odlingen, ehuru icke här ännu begagnad på större åkrar, är i ständigt tilltagande, till och med i de nordligare Ländelarne, hvilket äfven i sin mån bidrager att minska behofvet af spannmål från andra orter.

Trädgårds-vexter, af flere slag, efter klimatets beskaffenhet, planteras till husbehof. På de ställen, i de sydligare trakterne, der man anskaffat sig ädlare frukt-träd, hafva äfven dessa trefnad.

Afkomsten af Linsädet svarar i det närmaste mot behofvet för Allmogen och den öfriga arbets-klassen, som visserligen till en del från andra orter köper denna vara, men deremot åter afyttrar den deraf, dels till Garn och dels till Väfnad beredde finare delen.

Hampa cultiveras på sina ställen, der jordmånen dertill är tjenlig.

Humla odlas till och med i några Socknar till afsalu, men torde dock icke kunna anses till fullo motsvara behofvet,

ehuru förbrukningen af denna vext, bland Allmogen i öfre Dal-orten, ännu icke är betydlig.

Så vidt genom calculer kan bestäm-
mas, är det sannolikt, att den spannmål,
som i vanliga år i Länets frambringas, en-
dast fyller omkring nio tiondedelar af dess
behof. Detta måste likväl, i ett Län af
den vidd, som Stora Kopparbergs, från
det ena året till det andra vara underka-
stadt flerfaldiga omvexlingar, beroende af
de stora climat-skillnaderna och den be-
tydliga olikhet i spannmåls-förtäringen,
som eger rum i Dal-orten, der folket än-
nu har vanan att, vid inträffande mindre
goda årsvexter, använda nödbröds-ämnena.
Ehuru den förr omnämnda, genom de nu
pågående storskiftena, likväl efterhand upp-
hörande egoblandningen och åkerjordens i
allmänhet svaga beskaffenhet, isynnerhet i
Öster- och Vester-Dalarne, utgöra hufvud-
sakliga hinder för verkställande af större
och hastigare förbättringar i Jordbruket,
lemnar dock denna jord, enär den med
flit och omtanka brukas, i goda år en nå-
gorlunda afkastning. Sädes-productionen
inom Länets har äfven under de senare å-
ren, utan att mer än en gång, eller år 1826,
blifva hämmad af missvext, hvilken icke
eller då var allmän, såsom icke sträckan-
de sig till Länets öfre delar, visserligen
tilltagit, genom behofvet af utkomst för den

tillvexande folkmängden, genom de, ända till för något öfver ett år sedan varande höga spannmåls-prisen, samt genom stor-skiftes-förrättningarne, hvilka, i den mondesamma fortgått, undanröjt många hinder, som för den flitige och omtänksamme Jordbrukaren uppstått af grannars okunnighet och liknöjdhet.

Odlingar fortgå i detta Län nästan allmänt närmast Byarne och omkring de så kallade fäbodarne, der Skogarne lemna foder-tillgång. Jordmånen, som till det mesta är svag, fordrar, för att blifva fruktbar, och i detta skick bibehållas, att ofta gödslas, hvadan större odlingar, började utan för handen varande foder-tillgångar genast skulle förfalla. De verkställas således efter hand; men ett jordbruk i en aflägsen trakt på sådant sätt börjadt och i naturlig tillväxt underhållet, griper småningom med de nya foder-tillgångar detsamma bereder, mer och mer omkring sig, så länge folkstocken ökas och sambandet emellan de gamla bygdelagen och de marker, som ännu kunna vara odlingsbara, bibehålles, ehuru nybyggen icke på en gång uppkomma. Betydligare odlingar verkställas äfvenledes i detta Län med större kostnader af Bruksegare och andre Ståndspersoner.

Några ovanliga förbättrade Åkerbruksmethoder och redskap äro icke antag-

ne, den senare är i allmänhet god, lätt och för ändamålet tjenlig, och jorden brukas gemenligen på ett, efter sig företeende olika förhållanden, berömligt sätt.

Bland mechaniska inrättningar, till besparande af arbetskraft vid Åkerbruket, användas på några större egendomar endast Tröskverk, drifne antingen med vatten eller dragare.

Boskaps-skötseln har i många Socknar icke uppnått den höjd, hvartill den, jemförd med dervarande Åkerbruk, borde hafva hunnit, hvilket härleder sig från de talrika Invånarnes behof af spannmål, äfvensom derifrån, att jorden icke öfverallt är tjenlig för gräsveget, och att en öfverdrifven hemmansklyfning hindrar Boskaps-afvelns utvidgande. I de trakter åter, der jorden nyttjas i vaxelbruk, är fodertillgången tillräcklig och lämpad efter åkervidden; men äfven der måste Jordbrukaren söka, att genom en ofta förnyad gödsling af den svaga jorden, bereda sig en förmonligare afkastning. Förnämligast i öfre Dalorten, hvar-est vaxelbruk ännu icke kunnat införas, är deremot den gräsbarande marken till sin beskaffenhet icke bördigare än andra Provincers minst gifvande ängsmark, och icke i någon mån svarande emot åkervidden, För att bereda sig en ökad foder-tillgång har det således för Jordegarena i denna

ort varit nödvändigt att uppsöka och begagna de, på ofta flere mils afstånd från byarna, på de vidsträckta skogarne belägne Myrslogar, oaktadt det der vexande svaga gräs icke synes uppgå mot de med dess afbergande förenade stora svårigheter och kostnader. Denna foder-tillgång, som ökas med löf, renmossa och barkmjöl, är ändå icke alltid tillräcklig, hvarföre någongång äfven der inträffar, att, då tillgången sådant medgifver, Säd måste användas till kreaturens framfödande.

Angsvallarne vid fäbode-ställena i Dalorten, der en stor del af folket med sin boskap, en stor del af sommaren sig uppehåller, gödslas i vissa trakter med den spillning kreaturen der då lemna, hvarigenom mera gräs erhålles, men i andra trakter åter, hvarest behofvet fordrat att den vid fäbode-ställena varande, till åker tjenliga, jorden måst dertill användas, kan en sålunda ökad gräsvext icke påräknas. Genom artificiell beredning ökas gödsel-tillgångarne i allmänhet, och på sådant sätt afhjelpes i betydlig mon de olägenheter, som eljest skulle uppkomma för åkerbruket, då ängsskötseln icke ännu är deremot svarande.

Stallfodring brukas här icke, den tid kreaturen kunna föda sig ute på marken.

Betesmarkerne äro i de flesta trakter vidsträckta, men deras bördighet olika,

en del goda och tillräckliga, andra åter svaga.

Hästarne äro i allmänhet icke stora men starka; de öfriga kreaturen, egentligast oxar, kor, får, getter och svin, äro af vanligt slag, mestadels små, och om de icke försämräs, vinna de ej eller vid den sparsamhet, som vid utfordringen flerstädes måste iakttagas; varandes till racernes förädling någre allmänna anstalter icke vidtagne.

Ladugårds-afkastningen torde icke kunna anses såsom tillräcklig för behofvet inom detta Län. Visserligen afyttras från några Länedelar åtskilliga producter deraf, men en betydligare del af dylika måste åter i andra ännu köpas från närgränsande provinser.

Vid Ladugårds-skötseln saknas vanligen icke drift och omtanka, och hvad som deraf produceras har afsättning. Bland Boskapen har ingen allmännare sjukdom varit gångbar, endast den så kallade springorms-sjukan bland hästarne. Brännvinsbränningsförbud har i detta Län icke någon allmännare inflytelse på Boskaps-skötseln.

De vidsträckta *Skogar*, som bildas af förutnämnde trädslag, och deribland egentligen af barrträden, förser icke allenast alla inom Länet befintliga Bergverk med sina förnödenheter af kol, ved och

byggnads-virke, äfvensom understundom några derutom belägna Bruk, med öfver-skottet af deras producter, utan fylla äfven öfverflödigt flera andra Närings-Idkares behof, hvarförutan de lemna Allmogen, serdeles i de öfra Socknarne, erforderliga materialier till de slöjder af åtskilliga slag, som af dem utöfvas. Gynnande tillfällen, att kunna hemta någon serskild ovanlig biförtjenst af de stora Sockne-skogarne i vissa trakter af den egentliga Dal-orten, hafva dock hittills mera sällan yppats, men i den mon afvittringarne deraf fortgå och utbrytningar af desamma åt de enskilte Jord-egarne ega rum, skola äfven med den noggrannare vård, som de under enskild eganderätt komne Skatte-skogarne derefter otvifvelaktigt erhålla, deras egare ändock icke sakna löfliga utvägar att, genom deras om-tänksammare tillitande, bereda sig flera fördelar, hvilka de för det närvarande antingen obehörigen, eller endast med en begränsad rätt, kunnat sig bereda. Sådant skall likväl vida senare inträffa med de ofantliga skogs-rymderne i Länets nordligaste delar, såsom i Lima och Särna Socknar, samt i Mora, Orsa och Ohre Socknars Finnmarker, hvilka, efter hvad för närvarande känt är, saknande inom sig och i deras grannskap sådana malmfyndigheter, som kunna blifva föremål för någon Bergsmanna-rörelse, dessutom hafva en inskränkt befolkning, och äro belägne så af-

lägse från de egentliga Bygdelagen, att förmodligen sekler torde förflyta innan alstren från dervarande skogar kunna komma att medföra någon serdeles båtnad och vinst för Staten eller den enskilte egaren. Skogens återväxt är, i synnerhet i de öfre Länedelarne, i anseende till den svaga jordmonen, ganska sen. Skogarne, hvilka i få trakter blifvit enskiftade, begagnas till det mesta närmast Byarne i samfällighet. De äldre afvittrade kronoskogarne, som finnas i de nedre trakterne af Länets, äro af gammalt på serskilda villkor upplåtne till Bergverkens understöd. Genom afvittringarne, hvilka, i sammanhang med de allmänna storskiftesförrättningarne inom den egentliga Dalorten, fortgå, borde, efter nugällande stadganden, af de större skogstrakter, som icke af Bygdelagen begagnades eller betraktades såsom öfverstigande de nu varande Invånarnes behof, någon kronoskog uppkomma; men detta har dock hittills endast varit förhållandet i Vester-Dalarne. Deremot har skogen i de Socknar af Öster-Dalarne, som redan undergått storskifte, icke funnits för Skattemannen tillräcklig, och någon afvittring har således derstädes ej kunnat egrum, helst hemmans-räntorne skola i kol eller ved utgöras, och den betydliga folk-mängden, som äfven i goda år ej kan hafva sin bergning af den odlade jordens afkastning, behöfver att, genom kolning och annan beredning af skogsproducter, förskaf-

fa sig en för dess uppehälle och öfriga skatters utgörande nödig penningeförtjenst. I de redan storskiftade Socknarne hafva skogarne emellan Byarne blifvit delade. Hushållningen med densamma är i allmänhet icke så sparsam den borde vara; men sådant är förhållandet allestädes, der icke skogs-brist gör omtänka i denna del till en nödvändighet. Några serskilta anstalter till Skogarnes vård eller till befordrande af den sena återvexten äro icke vidtagne,

Under nuvarande tillgång på Skog, har användande af bränntorf icke kommit i fråga. I några trakter, der skogarne dels äro mera aflägsna, dels invid Bygdelagen blifvit mera ålitade, hafva trädvaror kommit i ett för denna ort högt pris. I byggnads- och stängsel-sätt, till skogens besparing, äro inga hufvudsakliga förbättringar införde. Byggnaderna och betäckningarne derå utgöras i allmänhet af träd, och bostäderne äro mestadels, utom i Dalorten, rymliga. Vanliga gärdes-gårdar nyttjas af skogens alster, och på ganska få ställen finnas de af sten,

Bergsrörelsen utgör ostridigt den andra af Länets hufvudnäringar. Den har i senare tider blifvit utvidgad och i allmänhet, ehuru i mer och mindre grad, allt efter locala förhållanden, idkats med vinst både för

enskilte och Staten. Ifrån den gynnsamma conjunctur, hvaraf den en längre tid varit i åtnjutande, äfvensom från Storskiftes-för-rättningarne, härleder sig förnämligast den tillväxt Jordbruket flerstädes vunnit, och de tecken till en bättre utkomst, som bör-jat visa sig i några af de Socknar, hvil-ka haft tillfälle att deltaga i de förtjenster, som denna rörelse på så mångfaldigt sätt sprider, och i ett land, der Allmogen en-dast omkring en tredjedel af året kan sysselsätta sig med jordbruket, måste vara af så stor vikt.

Af Grufvor finnas många och af olika beskaffenhet i detta Län. Vid Stora Kop-parbergs Grufva, har de senare åren till-gången på malm, hvarutur, jemte Koppa-ren, äfven Guld, Silfver och Bly fram-bringas, aftagit; dessutom erhålles något, ehuru obetydligt Silfver och Bly vid Löf-åsen, samt Koppar förnämligast ur Tom-tebo och Garpenbergs samt äfven några mindre Grufvor. Större Jern-malmsfält fin-nas äfven på flera ställen. Under de sist förflutna fem åren hafva 81 större och 77 mindre Jerngrufvor blifvit bearbetade, hvar-af de förra hvardera årligen gifvit mera och de senare mindre än 300 lass, och har uppfordringen ur desamma, under näm-nade tid, i medeltal årligen ansetts uppgå till 122,000 lass malm, hvarje lass beräk-nadt till 2 skeppund Bergs-vigt. Under nyssnämde tid har ingen af de större Jern-

Grufvorne blifvit, såsom utbruten, ödelemnad, men flera nya hafva blifvit upptagne, hvaraf några synas bibehålla sin fyndighet. I samma mon jern-handteringen tilltagit, har ock Jern-grufve-brytningen sig ökat.

De i Länets befintliga Koppar-verk, Masugnar, Jernbruk, Manufacturier, m. m. äro till antalet i Tabellerne upptagne. Åtgången af kol vid alla Berg-verken inom Länets anses för året vara omkring 300,000 stigar. Koppar-tillverkningen i Fahlun, som i senare tider betydligt aftagit, har icke allenast förorsakat en anseuig minskning i Stats-Verkets inkomster af densamma, utan äfven verkat ofördelaktigt på Idkarne af denna rörelse, hvilka vissa år derå gjort anseuiga förluster. Vid Garpenberg har Koppar-tillverkningen under denna tid väl tilltagit, men utan att derföre lemna Egaren någon vinst. Tackjerns-tillverkningen har, med bibehållande af Mas-ugnarnes antal, blifvit ökad.

Under senare åren hafva dels nya, dels utvidgade Privilegier för smide blifvit meddelade, äfvensom en del af det vid flera Jernbruk varande privilegierade Ämnes- och Manufactur-smide fått förbytas till Stång-jerns-smide. Hammar-skatten utgjorde förlidet år 682 Skepp:d, 12 Lisp:d, 15 Skålp:d. De af gammalt vid åtskilliga Bruk varande restsmeden återstå ännu till någon del, att af Egarene i stadgad ord-

ning begagnas. Antalet af de personer, som vid Bergs-rörelsen sysselsätas, bör kunna antagas att uppgå till omkring 6,500 personer. Några särskilda allmänna anstalter till Bergverks-näringarnes uppkomst och understöd, hafva i de senare åren icke blifvit vidtagne, hvaremot förbättrade metoder vid jern-tillverkningen vid åtskillige Verk iakttagas, såsom en följd af den efter hand stigande drift och omtanka vid Bergs-rörelsen i allmänhet.

Beloppet och värdet af de flersaldiga tillverkningar Bergsrörelsen inom Länets frambringar, beräknadt efter ett medium af fem år, från och med år 1822 till och med år 1826, torde kunna anses ungefärligen uppgå till följande:

I Fahlun:

174 $\frac{3}{5}$ Ducater à 6 R:dr	1,047: 28: 10.
390 $\frac{7}{8}$ mark Silfver, à	
20 R:dr 16 sk. . .	7,937: 5: 7.
Transport	8,984: 34: 5.

Transport 8,984: 34: 5.

3,460 $\frac{1}{2}$ Skepp:d Kop-

par, garad samt till

en del valsad, smidd

vid Avesta, efter

medium af priset å

Stockholms våg un-

der de senare 5 åren,

då det högre Manu-

facturerings- värdet

anses mer än ersätta

transport och andra

omkostnader utom

Länet å 125 R:dr . . 432,562: 24. —

90 Skepp., 17 $\frac{1}{4}$ Skålp.

Bly å 45 R:dr . . . 4,090: 1. —

Transport 445,637: 11: 5.

	Transport	445,637:	11:	5.
	659 Skeppund, $6\frac{2}{3}$			
	Lisp:d diverse Vi-			
	triol à 22 R:dr . .	14,505:	1:	11.
	113 Skepp:d, $18\frac{1}{4}$			
	Lisp:d Svafvel à			
	$30\frac{1}{2}$ R:dr	3,474:	15:	11.
1	1036 Tunnor Röd-			
	färg à 6 R:dr 36 sk.	6,993:	—	—
3	1000 d:o d:o från			
1	mindre Rödfärgs-			
	Verk af hvilka in-			
	gen Tionde erläg-			
	ges, à $3\frac{1}{2}$ R:dr . .	3,500:	—	—
			474,109:	29: 3.

51,270 Skepp.

Stångjern och

Manufactur-

samt Bergs-

mans - jern,

sammanslag-

ne af samma

orsak som Kop-

paren efter 18

R:d. p. Skepp. 922,860. — —

46,030 Skepp.

Tackjern à $7\frac{2}{3}$

R:dr 352,896: 32. —

400 Skepp:d

Koppar af

Garpenbergs

och Tomtebo

Transport 1,275,756: 32: —

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5.års-Berätt. 1828.

3

Kopparbergs Län.

	Transport	1,275,756: 32: —	
	Grufvor, som ej in- väges i Fahlun, å 125		
	R:dr	50,000: — —	
124	Skepp:d Koppar!		
	af andra smärre		
	Grufveförsök, å 125		
1	R:dr	15,500. — —	
3/4	För Rödfärg och Svaf- vel, tillverkad utom		
1	Fahlun	1,200. — —	
		<u>1,342,456: 32: —</u>	
			<u>1,816,566: 13: 3.</u>

Fabriker, Bruk och öfrige Näringar, hvilka icke höra till Bergs-rörelsen; deras antal och beskaffenhet upplyses af Tabellerna. Deras tillstånd synes i allmänhet icke hafva undergått någon betydlig förändring under de senare åren. Sammanräknade värdet af alla deras tillverkningar förmodas kunna stiga till en summa af ungefärligen 100,000 Riksdaler Banco.

Binäringar idkas af Länets Allmoge af mångfaldiga slag, och vissa af desamma nästan uteslutande inom vissa Socknar och vissa Byar inom dessa, utan att de för hvarderas utöfning af ålder bestämda gränser öfverskridas, hvilket äfven är förhållandet med en del af de arbeten, som af Allmogen från Länets öfre delar utom Orten förrättas. Utom de inkomst-gifvande biförtjenster, som i större delen af Länet för Allmogen uppkomma genom kohling, malm-brytning, hyggster af ved och virke, forsling af malm- och bruks-effecter, samt åtskillig annan betjening vid de många Bergverken inom Länet, bereder sig Allmogen, äfven genom andra binäringar, icke obetydliga penninge-tillgångar. Deribland må hufvudsakligen nämnas: Behållna vinsten af de flera arbeten, hvilka förrättas utom orten af dem bland Dal-allmogen, som, under vissa tider af året, för sådant ändamål utvandra, egentligen från de Socknar, der Bergsrörelse icke lemna tillräcklig förtjenst. Den vinst, som i säd inbringas genom såkallad Spann-tröskning både inom och utom Länet. Tillverkning af Salpeter, som, ehuru ännu icke serdeles stor, dock under de sistförflutna sex åren, till och med slutet af år 1827, utgjort tillhopa 1,521 Lispund, producerad vid 20 inom Länet varande, väl vårdade plantador. Krutbränning, idkad af några Bönder i Husby socken. Linnespånad och väf-

nad till afsalu från några få Socknar, till en större quantitet af medelfina slag och mindre af finare Lärft. Till denna senare väfnads uppmuntran, äfvensom till den bättre Lin-odlingens utvidgande, hafva några mindre præmier understundom blifvit utdelade af allmänna, dertill serskildt anslagne, medel. Bomulls-spånad i Fahlun och de derintill gränsande Socknar, samt väfnad af Bomulls-tyger i Fahlun Stad, hvilken dock småningom är från år aftagit. Tjärubräkning, tillverkningen af Laggkärl, Båtar, Säll, Askar, Väfskedar, Skåp, Kistor och dylikt, som i vissa Socknar af Öster-Dalarna förfärdigas och vintertiden föres till andra Örtor, för att hufvudsakligen utbytas emot Spannmål, och hvilken bytes-handel inbringar en stor del af det årliga behofvet af denna vara. Iljul, vanlig Kör-redskap och Spinnräckor förfärdigas äfven till afsalu i en af de nedre Socknarne. Försäljning af Slipstenar, Qvarn-stenar och Kalk är från några Socknar en god biförtjenst. Ståltråd och åtskilliga arbeten deraf, samt Vagg-ur afyttras äfven med förmån från vissa ställen. Den tillverkning af smide till Plogar och Åker-harfvar, Liar, Häst-skor, sömm, tillika med åtskilliga svart-smiden, som af Allmogen i en af de stora nedre Socknarne och äfven på några andra ställen drifves, är ganska betydande och inkomstgifvande. Fårskinns-beredning och sömm af skinnkläder samt tillverkning af

gröfre hårtäcken och matlväf utgöra för vissa Socknar äfven binäringar. Forsling af Spannmål och andra varor från närmaste Sjästäder, samt af detta Läns produkter dit, utgör för flere Socknar en ganska stor biförtjenst. Alla dessa näringsgrenar hafva, med undantag af Salpeter och Kruttillverkningarne samt den finare Linneväfningen, uppkommit utan uppmuntran af allmänna understöd och äro enliga med ortens läge och natur-tillgångar. Att beräkna inkomsten af hvad de egentliga binäringarne lemna, är omöjligt; efter sannolikhets-gissningar måste en sådan uppgift göras, och då är att förmoda, att med undantag af de arbeten och binäringar, hvilkas värde är inberäknadt i Jordbrukets, Bergs-handteringens och Fabrikernes produkter, de öfrige skulle i vanligaår åt detta Läns Allmoge gifva en förtjenst i Penningar eller Spannmål af omkring 500,000 Riksdaler Banco, hvaraf ungefärligen trefjedredelar skulle anses uppkomma genom afsättning utom orten.

Handel å Landet idkas af någre der bosatte personer och flere af Allmogen samt af Städernes Borgerskap. Den drifves hufvudsakligen med spannmål, saltvaror och några få andra inhemska produkter. Allmogens behof af kramvaror är icke stort, och det handtverksgods Allmogen har af nöden och icke hemma hos sig låter för-

färdiga, köpes mest i städerna, men äfven till någon del vid de trenne Landtmarknader, som i Länets årligen hållas. En af dessa marknader har väl nyligen blifvit till tiden inskränkt, men önskligast vore dock, att de alldeles kunde upphöra, då desamma, med undantag af den dervid förefallande för orten nyttiga kreaturs-handel, äro mindre behöfliga och till och med i flera afseenden skadliga. Allmogen saknar dessutom icke tillfällen att, utan serskild tidsförlust, under färd-resor och utvandringar, då Städer och andra försäljnings-ställen både inom och utom orten besökas, tillbyta sig eller uppköpa hvad de i öfrigt kunna behöfva af det som i landthandeln vanligen icke förekommer. Af Bergverkens tillverkningar inom Länets sändes största delen öfver Westerås och Smedjebacken, en del öfver Söderhamn och något öfver Gefle till Stockholm, samt från några Bruk öfver Wermland till Götheborg. Äfven denna aflägsna provins besökes mycket af så kallade Gårdfari-handlande och deras utskickade från vissa trakter af Westergöthland. Den handel desse äfven till en icke obetydlig del med lemnad credit utöfva, orsakar ofta inbillade behof af öfverflöd och grannlåt, drager då onödigtvis penningar från orten, och är såmedelst icke för densamma nyttig.

Nya vägar äro, under den tid denna

berättelse omfattar, icke på Statens bekostnad anlagde, endast de blifvande sträckningarne af några sådana, som ansetts för orten nyttiga, hafva blifvit undersökte och kostnads-förslager afgifne, så att, då tillgångarne sådant medgifva, arbetet kan företagas. De betydligaste väg-anläggningar enskilte personer nyligen upptagit, äro: en förbi Grängshammars Bruk, af $\frac{5}{8}$ mils längd, som, till vinnande af en lättare communication genom Vester-Bergslagen och Strömsholms Canal till Mälaren, blifvit verkställd af några Egare till nämnde och andra Bruk, belägna dels i Stora Tuna Socken och dels i Öster-Dalarne; en annan inom Svärdsjö Socken emellan Svartnäs södra Bruk i detta och Svartnäs norra Bruk i Gefleborgs Län, af nära trefjerdedels mil, samt en af treåttendedels mils längd emellan Ågån och Ljusnäs i nyssnämnde Socken.

§. 4.

Politisk Författning.

Detta Läns Kammar-Verk har under de senare åren icke undergått några synnerliga förändringar. Inga Hemman och Lagenheter hafva i ödesmål förfallit eller blifvit af öde upptagne, endast fyra Mjölqvarnar äro skattlagde.

Den egoblandning, som uppkommit genom en i vissa trakter i detta Län, småningom till ytterlighet bragt hemmansklyfning, lägger hufvudsakligen hinder i vägen för ett förmonligt åkerbruk. Dessa hinder kunna deremot, endast genom Storskiften, unnanrödjas, hvadan fortgången af desamma är högst af nöden, isynnerhet i Öster- och Vester-Dalarne, der Hemmans-klyfningen mest egt rum; och då densamma äfven förorsakat, att någon med nuvarande jordbesittning öfverensstämmande special Jordebok för Länets icke finnes och ej eller kan upprättas förr, än i den mon Socknarne blifvit storskiftade, är storskiftets fortgång äfven i detta hänseende af behofvet påkalladt.

Sedan år 1802, då Storskiftes-Förrättningarne i detta Län togo sin början, hafva intill närvarande tid 4 Socknar i Vester-Dalarna, der likväl Skogs-afvittringen i tvänne icke kunnat afslutas, 5 Socknar i Öster-Dalarna, hvaraf i tvänne Skogs-delningen nu pågår, samt trenne Socknar nedom det egentliga Dal-laget, deraf förrättningen i en ännu icke är slutad, undergått allmänna Storskiften. Till Socknemännens understöd för desammas verkställande i de senare trenne Socknarne, hafva blott särskildta, bestämda mindre anslag af allmänna medel erhållits. I de öfrige storskiftade Socknarne åter, hafva dessa förrättnin-

gar i betydligare mån blifvit bekostade af det Allmänna på sådant sätt, att Landtmätare-arfvodet af dessa medel betalas; men kostnaderne för egornas refning och gradering samt för handtlangnings-dagsverken vid mätningarne m. m. drabba Socknarnes jordegare, och torde dessa kostnader nära uppgå till samma belopp som det af allmänna Medel fastställda anslaget, numera årligt utgörande 10,000 Riksdaler Banco. Att dessa, äfvensom de storskiften, hvilka i nedra Länedelarne på jordegarens enskildta bekostnad tid efter annan byavis företagas, redan åstadkommit och än vidare skola åstadkomma en hufvudsaklig förbättring i Allmogens jordbruk, visar sig stundeligen mera uppenbart, hvadan med en mera stigande förhoppning på dessa fördelars efter hand skeende utbildning och ymnigare frukt, det jemväl högeligen är att önska, det den tid snart må inträffa, då genom de öfriga Socknarnes storskiftande det ännu aflägsna men tillika viktiga mål må upphinnas, som föranledde till de uppoffringar af Staten, hvilka dessa förrättningar redan medfört och än vidare komma att medföra.

Af de i Tabellen upptagne hemman och lägenheter äro Kongl. Maj:t och Kronan tillhörige $13\frac{5}{8}\frac{11}{6}\frac{7}{3}\frac{9}{20}$ hemman, 1 Mjölqvarn och 1 kronofiske samt fromma stiftelser tillslagne $\frac{1}{1}\frac{4}{9}\frac{4}{20}$ hemman.

Inom Länets finnas 14 st. Post-hemman, samt 29 Gästgifvaregårdar och 24 Skjuts-ombyts-ställen. — Genom vattenuppdämningar för Brukens drift torde väl någonängs-mark skadas, men någon klagan deröfver har icke blifvit anmald.

Förhållandet emellan sjelf-egande Jordbrukare samt Arrendatorer och Brukare är, i afseende på innehafvande hemmantal, såsom 15 till 1. Då de senares antal till större delen utgöres af under Bruken lydande, så kallade Kolare, och Bruks-egarne icke vanligen affordra dem större arbets-skyldigheter, motsvarande arrendet för åboende hemman, än att de ega något tillfälle till biförtjenster, kunna desamma med några undantag, i afseende på sjelfständighet och förmögenhet, jemföras med den sjelf-egande mindre Jordbrukaren.

Statsbidrag. På sätt skatterna, med hittills medgifne lindring, nu utgöras, kan deras directa tyngd på näringarne icke försänka dessa i vanmakt. En omflyttning af utskylдерne från jorden på personalen skulle deremot ganska betydligt skada Allmogen i detta Län. Capitations-afgiften utgör för Allmogen den mest tryckande del af Bevillningen; hvadan den för serskilta delar af detta Län nu gällande olika lindring i Bevillnings-afgifterna efter 1:sta och 2:dra Artikeln är af hufvudsaklig nödvän-

dighet. Utan denna lindring skulle de extra ordinarie afkortningarne, som nu uppgå till icke fullt 2 procent af Skatte-summan, betydligt ökas till allmän skada. Bevillningen efter Fastighets-värde är mest betungande för Jernverken, då, enligt nu gällande stadganden, för dess bestämmande, detta värde ofta för mindre förmonliga Bruk ovilkorligen måste skattas högre än det pris, hvartill verken skulle kunna försälas.

Den indirecta tyngd, som härrör af sjelfva sättet för skatternas utgörande, har i senare tider blifvit, så vidt möjligt varit, lättad. Skjutsnings- och väghållningsbesväret, såsom olika i olika Socknar, är väl icke betydligt och mest betungande för de delar af Länet, som, i förhållande till de öfrige, bäst tåla att bära detsamma. Krono-skjutser inom Länet, hvilka mest bestå i Kruts och Salpeters transporterande, hafva ytterligare blifvit för Allmogen lättade sedan vissa, lämpliga tider af året, äro för desamma bestämde Tågande Troupers inqvartering och förplägning utgör i detta Län icke något väsendtligt onus, så länge full ersättning för förplägningen lemnas. Ibland detta Läns Skatte-bördor är vissergen roteringen ojemnast fördelad, dock äro de högst roterade Socknars hemmansräntor lindriga; och har vid Taxeringarne till Bevillning behörigt afseende blifvit

fästadt på den af ålder varande olika fördelningen af Roterings-besväret. Utom Tvåhundra Riksdaler Rotefrihets-bevillning för Garpenbergs Socken, kommer, för inom Länet oroterade $20\frac{11}{2}$ hemman, Rotefrihetsbevillning, med tillsammans 247 R:dr 9 sk. Banco, att ytterligare påföras.

Vid bevillningens och öfrige räntors upptagande, hafva 1826 års räkenskaper blifvit följde, såsom det är, för hvilket afkortningarne äro kända.

Beräknings-grunderna för värdet af de i Tabellen upplörde onera, hafva på åtskilliga sätt måst sökas. Jemte af vederbörande infordrade uppgifter samt serskilda efterforskningar och calculer, hafva Uppbörds-böcker, Taxerings-längder och Indelnings-verk blifvit genomgångna och med sorgfällighet jemförda. Under rubriken diverse onera äro upptagne Sockne-gångs-penningar, Curhus-medel, Riksdags-penningar, Underhålls-kostnaden af allmänna Byggnader, Brandstods-medel, Tings-gästning, Afgift till Veterinair-Inrättningen till det sammanlaggda belopp, som i Tabellerna finnes utfördt.

Så vidt möjligt varit har, enligt formulaires föreskrift, blifvit utfördt det uppskattade värdet samt bevillningen af hvarje class af Jordegendomar, Berg-verk och

lägenheter, m. m., men öfriga skatter och onera, såsom till det mesta inom detta Län utgående på Rote, hafva icke på enahanda sätt kunnat sönderdelas, utan måst generelt utföras. Att tillägga den personella bevillningen till den näring, dit Personalen hör, har icke varit verkställbart, i följd hvaraf i Tabellerne på en rad blifvit utfördt alla till Personalen hörande utgifter, äfvensom Embets- och Tjenstemäns Lönebevillning.

Politi. Af Scholor och Undervisnings-Verk får Fahlu högre Lärdoms-Schola allmänt begagnas af dem bland Länets Ungdom, som deruti vilja söka inträde. Den blef sedan Konung *GUSTAF den Andre ADOLPH* i Dess, för Fahlu Stad utfärdade, Privilegier förordnad om upprättande af en Schola, af Drottning *CHRISTINA* stiftad och försedd med behöfliga Lärare. Deras antal utgöres nu af en Rector, en Con-Rector, trenne Collega, en Apologist och en Lärare i Sång. Lärjungarne hafva den senare tiden, under hvarje termin, utgjort omkring 100. Årliga anslaget för detta Undervisnings-Verk, vid bestämmandet hvaraf enskiltes anslagna års-arfvoden och räntor af enskildte donationer, jemväl blifvit tagne i beräkning, uppgår till omkring 250 tunnor Spannmål, hälften Råg och Korn, dels i natura, dels emot lösen efter

medium af detta och Westerås Läns Mark-
kegångs-taxor.

För meddelandet af Undervisning åt Allmogens barn i deras hembygder, finnas 14 serskilta Sockne-Scholor i Länet. Lärarne vid dessa Scholor äro alla Prester, och biträda stundom vid den offentliga Gudstjensten. Tolf ibland dem aflönas dels genom anslag af Kronotide, uppgående till 237 tunnor tillhopa, dels, likasom i de öfrige Socknarne, som icke hafva dylikt anslag, af de Församlingar, der de äro anställda. Dessutom finnas i de flesta af förstnämnde Socknar såkallade By-Scholor, hvar öfver Sockne-Schol-mästaren har den närmaste tillsynen. Dessa Scholor äro försedde med Lärare af Allmogen eller af de lägre Stånds-Classerne, hvilka vedergälas medelst serskildte åt dem af Församlingarne frivilligt bestämda anslag. För öfrigt undervisas Allmogens barn i läsning och understundom i skrifning af sina föräldrar och andra dertill tjenlige personer.

Några offentliga anstalter, hvaruti Länets ungdom skulle ega tillgång till undervisning i nyttiga slöjder, äro icke tillvägabringade. Allmogens, sedan längre tid tillbaka vunna färdighet i sådan slöjd, som för dess jordbruk och hushållsbehof eller för vinnande af någon biförtjenst kan vara erforderlig att känna och idka samt dess

skicklighet att nödig undervisning deruti åt andre meddela göra äfven dylika anstalter inom detta Län för närvarande öfverflödiga.

Såsom en icke blott Länet, utan ock det Allmänna, högligen gagnande undervisningsanstalt är practiska Bergscholan härstädes att anse. Lärjungarne vid densamma äro: Stipendiater och Elever, eller sådane, hvilka vid Universiteterna blifvit i Bergsvetenskapen examinerade och approberade och derefter i BergsCollegium inskrifne, samt extra Elever eller sådane som antingen redan äro i tjenst anställda, eller hvilkas yrken äro att såsom Byggmästare, Hyttmästare, Stigare och så vidare egna sig åt någon af Bergsrörelsens grenar. Hvarje Lärrocours varar i 2:ne år, och sedan 1822, eller under 3:ne sådana, hafva 15 Stipendiater och Elever, samt 27 extra Elever begagnat denna nyttiga Läro-inrättning.

Några allmänna anstalter till ordningens och sedlighetens vidmagthållande hafva icke funnits nödige att vidtaga. Uppsyningsmännen vaka nu, som fordom, öfver ordningen inom Byarne, behandla öfverträdelser deraf efter gammal plägsed eller vedertagne Byaordningar, samt anmäla föremål af osedlig beskaffenhet hos Kyrkorådet, som deråt lemna den åtgärd omständigheterna kunna göra nödvändige.

Öfver helsovården i Länet vaka, jemte Kyrko-Råden, förnämligast Presterskapet och kronobetjeningen, och anmäla hos Konungens Befallningshafvande om någon farsot börjar blifva gängse, eller om andre sjukdomar af betänklig beskaffenhet sig yppa, hvarefter Konungens Befallningshafvande vidtager sådana åtgärder, hvilka kunna åstadkomma den insjuknades hjälp och smittans eller sjukdomens hämmande. Läns-Lazarettet och Curhuset är beläget i Fahlun och lemnar en god tillflykt åt sådane sjuke, hvilka äro i behof af att der vårdas.

En Veterinair-inrättning finnes sedan förlidet år i Fahlun, för närvarande tillhörig de Socknars Jordegare, som genom årlig afgift i vissa år bidraga till densammes stiftande och vidare underhåll.

Fattigförsörjningen i Länets församlingar ombesörjes ej annorlunda än genom sådane allmosor och bidrag, som desamma lemna åt sina vanföra, orklösa och mest behöfvande fattiga, antingen i penningar eller i sådan kronotionde-spannmål som af gammalt disponerad att af Allmogen i en del Socknar få efter En R:dr Banco Tunnan lösas med de medel, som i fattigcassorne inslyta, derefter ibland de fattige utdelas.

Några

Några andra ordningar för Gästgifverierne i Länet, än dem allmänna Lagen och Författningarne påbjuda, äro icke utfärdade.

Anstalter till odjurs utrotande äro till det mesta skallgång, i synnerhet i Dal-orten men under senare åren hafva några Socknar ingått öfverenskomelser, hvilka i behörig ordning vunnit stadfästelse, hvarigenom, utom de i Lag stadgade skottpennningar, serskilda prämier, till beloppet olika, men i allmänhet betydliga, utdelas för hvarje utom skall inom Socknen dödadt odjur; hvaraf förmånen efter hand sig visar, då skallgångar blifva mera sällsynte, och en mängd dagsverken på sådant sätt besparas.

Antalet på tillåtne krogar utgör i Länet, så på landet som i städerna, tillhoppa 68 stycken, hvaribland äfven äro inräknade de Gästgifverier och skjutsombyts-ställen, hvarest, emot erläggande af stadgade afgifter, brännvin äfven får i minut försäljas.

Af ålder hafva i de fleste Socknar af Länet Sockne-Magaziner varit organiserade och i verksamhet. Flere bland dem, med icke obetydliga tillgångar, hafva dock, för längre tid sedan, i anseende till en oredlig förvaltning och bristande kontroll på

Kongl. Maj:ts Befallningsh. 5-års-Berätt. 1828.

Kopparbergs Län.

densamma, samt i den delen varande ofullständighet i de reglementariska föreskrifterne efter hand blifvit upplöste. Efter vidtagne utrednings-åtgärder samt förde och lyckade ersättnings-anspråk emot sine Förvaltare och Galdenärer, hafva någre andre bibehållit och förkofrat sina tillgångar, samt å-nyo börjat sina utlåningar, och varda för en del af de öfriga, der sådant sig göra låter, enahanda åtgärder vidtagna, så att dessa äldre nyttiga Inrättningar, efter sig företeende omständigheter, må befastas och försäkras. Den närvarande behållningen i de 12 Sockne-Magaziner, som nu äro i verksamhet, utgör tillhopa 6897 Tunnor af åtskilliga Sädes-slag.

En Sparbank har i Fahlun blifvit organiserad, och med 1825 års början öppnad, sedan flere af Stadens och Ortens Invånare tecknat sig för bidrag till Bankens helpfond. Under de nu, sedan dess början, förflutne trenne år hafva 688 serskilte insättare begagnat densamma, och de i Banken vid 1827 års slut innestående medel utgjorde i Capital, Räntor och Præmier tillsammans 13,486 R:dr 45 sk., utom helpfondens behållning 1034 R:dr 39 sk. 1 r:st. allt Banco.

§. 5.

Städer.

Provincen har tre städer: Fahlun, Hedemora och Säther. Beloppet af den Bevillning, som utgår af den borgeliga rörelsen inom hvarje, är å Tabellen för Städerna upptaget.

De Näringsfång, hvarpå Borgerskapet i dessa Städer grundar sitt bestånd, äro förnämligast handel och handtverkerier. Handels-rörelsens större eller mindre liflighet beror likväl, hvad Fahlun beträffar, mycket af koppar-tillverkningen, samt till dess till- eller aftagande. Att förse omkringliggande orter med Spannmål, men isynnerhet med salt, fiskvaror, specerier och åtskilligt behöfligt kramgods, är dess hufvudsakliga föremål.

Som Länets Allmoge från Öster- och Vester-Dalarne vintertiden sjelf utför och afyttrar i och utom orten producterne af sin Boskaps-skötsel och sin konstflit direct till den, som är i behof af deras användande och förbrukning, så eger någon införsel till Städerna af sådana Landets öfverskotts-producter sällan rum annat än hvad till enskildtes behof fordras, och då

af dem sjelfve ur första hand köpes. Deremot är Norrländska Allmogens handel vintertiden med Färlu och Hedemora Städer ganska liflig och båtande.

Brukens tillverkningar uppköpas ej af dessa Städers handlande, utan utföras till närmaste Stapelstäder, Inom Vester-Bergslagen uppköpes dock af derstädes, förnämligast vid Smedjebacken, bosatte handlande och factorer betydliga partier Tackjern, och äfven någon jernmalm, som genom Strömsholms Canal vidare afföres.

En del af Färlu Koppar-tillverkning upphandlas af förläggare och Koppar-handlare på stället, hvilka å Avesta eller Stockholms våg densamma såsom garad eller smiden vidare afyttra; hvaremot återstoden af brukande Bergsmännen sjelfve, genom öfverlåtelse af deras tillverkning till lyftning å våg, för egen räkning direct afyttras,

Huruvida dessa Städers Handel och öfrige Näringar i de senare åren stigit eller fallit är svårt att bestämma. Att det senare kunnat inträffa, synes likväl ej sannolikt, dels i anseende till den ökade folk mängden, hvarigenom behofvet och förbrukningen af nödvändighets-artiklar tilltagit, dels af det skäl, att i flere år en jemn och fördelaktig conjunctur varit rådande för Bruks- och Bergsmanna-rörelsen inom Or-

ten, hvilken ökat åtgången af vissa andra artiklar, som under mindre gynnsamma förhållanden vanligen måste umbäras.

På det omkringliggande landets cultur, näringar och konstflit yttra härvarande Städer icke något anmärkningsvärdt inflytande.

Någre sådane prohibitiva författningar, hvarigenom, till skada för Landtmannen och ortens näringsidkare, serskilda förmåner blifvit Städerna och deras Invånare förunnade, äro icke för dem utfärdade.

Den till Städerna hörande, dels såsom i Hedemora och Säter dit skänkte och donerade, dels såsom i Fahlun af oländig mark inom dess område, med odling belagde jord af olika natur begagnas i och för productionen af säd, jordfrugter och fodervexter, allt efter som egaren deraf finner för sig förmånligast. Att de af Städernes invånare, hvilka besitta denna jord, i berörde hänseende rivalisera med jordbrukaren å landsbygden, är således obestridligt; men tages det i betraktande, att climatets hårdhet samt de deraf följande korrta somrar, jemte ofta tidigt infallande nattfroster, likasom förbjuda Egarena att använda denna jord i och för odling af andra mera ömtåliga växter, synes deraf följa, att härvarande Städers brukningssätt af deras jord icke bör underkastas något tvång utan få fortfara.

att tillsvidare blifva sådant som dess egare finna säkrast och för sig nyttigast, så vida eljest någon både gagnelig och förmånlig afkomst af densamma skall kunna påräknas och erhållas.

I Hedemora och Sätters Städer äro så kallade lägre Lärdoms-Scholor inrättade, hvaruti af Lärare, hvilka Consistorium tillsätter, undervisning meddelas desse Städers ungdom. Fahlun stad har, utom den högre Lärdoms-Scholan, äfven några smärre Barnscholor. Äfvenledes är, i anledning af Hans Kongl. Höghet Kronprinsens förmäning år 1823, en Lancaster-Schola i Fahlun stiftad, sedan Stora Kopparbergs Bergslag vid detta höga tillfälle beslöt att till Fattigvårds-Directionen öfverlåta 1200 Rikr Banco, att af densamma till ifrågavarande ändamål användas. Genom denna frikostighet blef det en möjlighet för Directionen att gå i författning om inrättandet af en större Vexelundervisnings-Schola. Sedan den för ändamålet behöfliga Byggnad var uppförd, öppnades, i slutet af år 1824, denna Schola, då 237 gossar och flickor deruti genast till undervisning mottogos, och har antalet af desamma sedan under hvarje Läsetermin varit omkring 200.

Sjukvården i Städerne besörjes af der boende Läkare, som för närvarande äro i

Fahlun Provincial-Läkaren för öfra Districtet, hvilken nu äfven är Stads-Läkare; Stora Kopparbergs Bergslags Grufmedicus och Lazarets-Läkaren; i Hedemora Provincial-Läkaren för nedra Districtet, och i Säter der boende Regements-Läkaren. Nämnde Bergslag har en Sjukinrättning, hvarvid dess i Grufvan skadade arbetare njuta vård.

I Fahlun Stad finnes, sedan år 1817, en Fattigvårds-Inrättning, hvarom Stadens innevånare och Stora Kopparbergs Bergslag sig då enhälligt förenade. Inrättningens medel utdelas till understöd åt Stadens och Bergslagets fattige, genom vecko-allmosor, extra allmosor, anslag till inköp af ved, sjukhjälp, beklädnadshjälp, begravningshjälp, uppfostringshjälp för barn, hvilka hos fosterföräldrar å Landet utsättas, utgifter i och för fattiga barns undervisning och så vidare. Denna Inrättning hade vid 1827 års slut 10,235 R:dr 25 sk. 11 rst i behållna tillgångar.

I anledning af Hans Kongl. Höghet Arf-Furstens, CARL LUDVIG EUGENES födelse beslöts och grundlades i Hedemora Stad en stiftelse i och för fattiga barns vård och uppfostran. Till denna inrättning är en icke obetydlig fond redan samlad, så att den innan korrt lär träda i verksamhet.

Några allmänna Fattigförsörjnings-an-

stalter finnas icke i Hedemora och Sätters Städer. Församlingarnes mest behöfvande allmosehjon njuta understöd af Fattig-Cassorne samt andre medel, hvilka till ett sådant ändamål blifvit disponerade. Beloppet af så beskaffade inkomster, hvilka Städerne i Länet åtnjuta af vissa fastställda afgifter, beräknade efter medium af de senare fem åren, utgöra för Fahlun Ströms-Afrad samt Skutfrakts-medel, tillhopa 697 R:dr 25 sk. 11 r:st., för Hedemora Vågpenningar 336 R:dr 24 sk. och för Sätther Ströms-Afrad 3 R:dr 32 sk. allt Banco. Fahlun & Lands-Cancelliet den 9 Augusti 1828.

P. D. LORICHS.

P. Åkerman. P. J. Lindbom.

Markegångs-pris på följande Ränte-persedlar för nedanskrifne år.

År.	En Tunna Råg.	En Tunna Korn.	En Tunna Blandad, i Korn, i Hafra.	En Tunna Hafra.	Ett Skeppund Rånte- Koppar.	Ett Skeppund Ham- marskatts-Jern.	Ett Fat Hytte- eller Afrads-Jern.	Ett Skeppund Stång- Jern.	Ett Skeppund Fin- Jern.	Ett Skeppund Ham- marskatts-Jern i ve- stra Bergslagen.	Ett Jordbols-Dags- verke.	Ett Vindhäst-Dags- verke.	Ett Lass Ro.	Ett Staftrum Ved i Ofrån- och Nedan- Silians Fögderier.	Ett Staftrum Ved i Vester-Dalarn.	En Stig Kol i Nis- gårds Fögderi.	En Stig Kol i Ve- stra Bergslagen.	En Stig Kol i Koppar- bergs, Sälhers och Nedan-Silians Fög- derier, samt Husby Socken af Näsgräns Fögderi.	Ett Lass Malin i Ve- stra Bergslagen.	En Tunna Rofvor.
1822	8	7 32	6 26 8	4 16	100	14	6 24	14	13 16	14	25	1 4	32	1 26	1 21 4	1 33	1 33	1 26	1 8	32
1823	8	7	6	4	100	14	6 24	14	13 16	14	25	1 4	32	1 25 6	1 21 4	1 33	1 33	1 25 6	1 8	41
1824	7 16	6 16	5 16	3 16	100	14	6 24	14	13 16	14	25	1 4	32	1 25 6	1 22 8	1 33	1 33	1 25 6	1 8	41
1825	8	6 32	5 37 4	4	115	17	8	17 40	17 24	17 40	25	1 4	32	1 29	1 28	2	2	1 29	1 16	42
1826	12 16	11 32	10 10 8	7 16	117 24	16 32	8	17 24	17 8	17 24	25	1 10	34	1 30 6	1 29 6	2 8	2 8	1 30 6	1 18	1
Summa	43 32	39 16	33 42 8	23	532 24	75 32	35 24	77 16	74 32	77 16	2 29	5 26	3 18	7 40 6	7 26 10	9 11	9 11	7 40 6	6 10	4 12
Medelpris	8 35 2 ² / ₃	7 41 7 ¹ / ₃	6 37 4	4 28 9 ² / ₃	106 24	15 6 4 ⁴ / ₃	7 4 9 ³ / ₃	15 22 4 ⁴ / ₃	14 44 9 ³ / ₃	15 22 4 ⁴ / ₃	25	1 5 2 ² / ₃	32 4 ⁴ / ₃	1 27 3 ³ / ₃	1 24 6 ⁴ / ₃	1 40 7 ¹ / ₃	1 40 7 ¹ / ₃	1 27 3 ³ / ₃	1 11 7 ¹ / ₃	40 9 ³ / ₃

Fahlun i Lands-Contoiret den 12 Augusti 1828.

P. J. Lindbom.